

UOT 338.43

Cəlal Nəsimi oğlu SƏFƏROV
Aqrar Tədqiqatlar Mərkəzinin dissertantı
E-mail: Celalseferov.cs@gmail.com
10.30546/4.71.2023.140

REGIONAL AQRAR İQTİSADİYYATIN İNKİŞAF PROBLEMLƏRİ

Xülasə

Tədqiqatın məqsədi - Tədqiqatın əsas məqsədi Azərbaycan regionlarında aqrar sahədə həyata keçirilən islahatlar, o cümlədən kənd təsərrüfatının inkişafı baxımından ölkəmizin aqrar siyasətinə yönəlmiş təkliflər və onun əsas istiqamətlərinin işlənilib hazırlanması və həyata keçirilməsinin təmin edilmə səviyyəsinin araşdırılmasından ibarətdir.

İşin metodologiyasını - regional aqrar iqtisadiyyatın tərkibinə daxil olan kənd təsərrüfatı və emal sənayesinin inkişafında mövcud olan problemlərin aradan qaldırılması və onun dayanıqlı inkişafının təmin olunması yolları təşkil edir.

Tədqiqatın tətbiqi əhəmiyyəti - ondan ibarətdir ki, regional səviyyədə aqrar iqtisadiyyatın inkişafı sürətlənir, regionlarda əhalinin həyat səviyyəsi yaxşılaşır. Eyni zamanda, regionların inkişafında və region iqtisadiyyatının dəstəklənməsində mövcud olan bərabərsizlik səviyyəsi minimallaşır.

Tədqiqatın nəticələri - Azərbaycanda regional aqrar iqtisadiyyatın mövcud vəziyyətinin tədqiq edilməsi ilə çatışmayan təsiredici amillərin aşkar edilərək onların aradan qaldırılması üçün müvafiq qərarların qəbul edilməsinə təkliflər verməkdir.

Tədqiqatın orijinallığı və elmi yeniliyi - regional aqrar iqtisadiyyatın inkişaf strategiyasının öyrənilməsi, kənd təsərrüfatı və emal sahəsində fəaliyyət göstərən sahibkarlıq təsərrüfatı və müəssisələrinin inkişaf xüsusiyyətlərinin aşkar edilməsindən ibarətdir.

Açar sözlər: *aqrar iqtisadiyyat, region, inkişaf, kənd təsərrüfatı, investisiya, sahibkar, məşgulluq.*

Giriş

Bu gün Azərbaycanda 44 günlük Vətən müharibəsindən və Ermənistan tərəfindən işğal olunmuş torpaqların tamamilə azad edilməsindən sonra baş verən məkan qütbləşməsi prosesləri bir sıra regional inkişaf tendensiyalarıyla müşayiət olunur: bir tərəfdən, regionların müxtəlif daxili inkişaf potensialına və ölkənin iqtisadi məkanında özünəməxsus dərin ərazi diferensiasiyasını əvvəlcədən müəyyən edən özünü təmin etmə imkanlarını müəyyən etməyə, digər tərəfdən, əlbəttə ki, müxtəlif təbii iqlim və sosial-iqtisadi şəraitin ərazilərin istehsal ixtisaslaşmasını, aqrar sahənin inkişaf istiqamətlərini müəyyən etməklə yanaşı, həm də onların mütərəqqi inkişafında əsas amillər rolunu oynadığını tədqiq etmək tələb olunur.

Məlum olduğu kimi, bütün ölkələr ərazi böyüklüyündən və əhali sıxlığından asılı olaraq regionlara bölünür və regionlarda öz növbəsində coğrafi, təbii-iqlim şəraitinin, demoqrafik vəziyyətin, inkişaf tarixinin və digər amillərin fərqliliyindən asılı olaraq müxtəlif sosial-iqtisadi inkişaf səviyyələrində olurlar. Bu fərqlilik region iqtisadiyyatının inkişaf səviyyəsində, əhalisinin yaşayış səviyyəsində özünü göstərməklə bir çox mühüm sosial-iqtisadi problemlərə səbəb olur. Ona görə də hər bir dövlət geridə qalmış regionların həyat səviyyəsinin yaxşılaşdırılmasına, yəni onların şəraitinin bərabərləşdirilməsinə və inkişaf səviyyəsinin yüksəldilməsinə yönəlmiş regional siyasət aparmağa çalışır.

Regionların inkişafının sosial-iqtisadi əhəmiyyəti

Regional iqtisadiyyatın inkişafı ilk növbədə məşgulluğun yüksəlməsinə və əhali gəlirlərinin artmasına şərait yaradır. Regional iqtisadiyyatın inkişafı səmərəliliyinin təmin edilməsi üçün regional fərqlərin nəzərə alınması mütləqdir. Ölkə daxilində bir regionun inkişafı digər regionların iqtisadi inkişafına stimullaşdırıcı təsir edə bilər. Çünki, regional iqtisadiyyatların fərqləndirici xüsusiyyəti onun digər regionlar üçün açıq olmasıdır və bu da ayrı-ayrı regional iqtisadiyyatların sərvətlərini birləşdirən mürəkkəb regionlararası əlaqə şəbəkələrinə gətirib çıxarır. Bu o deməkdir

ki, bir region daha geniş regionlararası sistemdən təcrid olunmuş şəkildə öyrənilə bilməz və regionlararası əlaqələrin ölçülməsi və bu əlaqələrin regional iqtisadiyyatlara təsirləri tələb olunur.

Region iqtisadiyyatının fərqli inkişafı özünü əhalinin rifah səviyyələrində, regionlar üzrə ümumi məhsul buraxılışının artım templərində, məşğulluqda və işsizliklə bağlı göstəricilərin müqayisəsində göstərir. Qeyd edək ki, inkişaf etmiş ölkələrdə də belə problemlər mövcuddur və əksər ölkələrdə əsas problemlərdən biri bu davamlılığın aradan qaldırılmasına yönəlmişdir.

İqtisadçı alim professor E.A. Quliyev öz tədqiqatlarında qeyd edir ki, *“iqtisadi rayonların texniki imkanlarının artırılması, yüksək texnologiyaların bu rayonlara gətirilməsi, sosial infrastrukturun inkişaf etdirilməsi, istehsal infrastrukturunun yaradılması, rəqabət qabiliyyətli müəssisələr şəbəkəsinin formalaşdırılması, regionda sahibkarlığın və biznes mühitinin inkişaf etdirilməsi, əlverişli və investisiyalar baxımından cəlbedici olması problemləri xüsusi diqqət mərkəzində saxlanılmalıdır”*. [4, səh, 33]

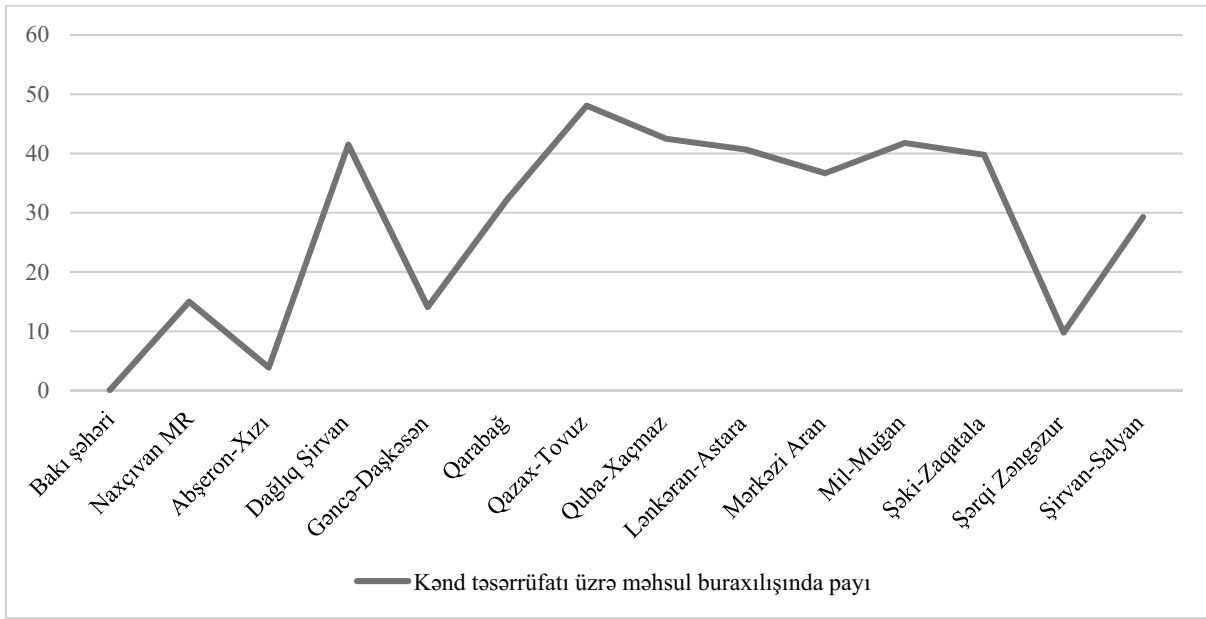
Tədqiqat göstərdi ki, Azərbaycanda sahibkarlıq subyektləri arasında inteqrasiya proseslərinin zəif inkişafı müşahidə olunur. Bu gün regional müəssisələr ən aşağı səviyyədə fəaliyyət göstərirlər və regional iqtisadi məkanda bir-biri ilə qarşılıqlı əlaqə qurmadan fəaliyyətləri səmərəli ola bilməz. Çünki müasir iqtisadi şəraitdə heç bir müəssisə sərbəst fəaliyyət göstərə və rəqabətqabiliyyətli ola bilməz. Onlar öz təsərrüfat fəaliyyətini həyata keçirərkən digər regionlardakı müəssisələrlə iqtisadi cəhətdən mümkün əlaqələr qurmalı, yəni inteqrasiya prosesinin baş verməsi mütləqdir. Qlobal bazarda müəssisələr əlverişli bazar amillərinin mövcud olduğu şəraitdə ayrı-ayrı müəssisələr və digər ölkələrin regionları ilə əlaqələr qurmaqla, qlobal inteqrasiya prosesinə xas olan xarici iqtisadi əməliyyatlar həyata keçirməklə öz imkanlarını reallaşdırma bilirlər. Azərbaycan bu istiqamətdə bir sıra addımlar atmasına baxmayaraq, hələ ki, səmərəli əlaqələr tam formalaşmamışdır.

Regional aqrar iqtisadiyyatın inkişafının mövcud vəziyyəti

Azərbaycanda aqrar sahə son illərdə aparılan səmərəli islahatlar nəticəsində bu gün müəyyən kateqoriya ərzaq məhsulları üçün həm daxili, həm də xarici bazarlarda potensial rəqabət üstünlükləri ilə xarakterizə olunan kommertiya məhsullarının güclü resurs bazası formalaşmışdır. İqtisadçı alim Ş Yusufova öz tədqiqatlarında göstərir ki, *“regionların xarakterik xüsusiyyətlərinə uyğun olaraq kənd təsərrüfatı istehsalı üçün avadanlıq növləri hər bir bölgəyə öz güclü tərəflərindən istifadə etməyə və zəif tərəflərindən qaçmağa, regional üstünlüklərə tam şərait yaratmağa imkan verir və bütün sahələr sosial ehtiyaclar və yerli tələblərlə əlaqələndirilərək inkişaf etdirməyə nail olmaq olar”*(7. Səh 51). Bu baxımdan, regional kənd təsərrüfatı çoxşaxəli inkişaf yolu ilə yerli kənd təsərrüfatı istehsalçıları arasında formalaşan inteqrasiya proseslərinin gücləndirilməsi əsasında regional aqrar sahənin idarə edilməsi bir sıra aşkar üstünlüklərlə xarakterizə olunur: regionda kənd təsərrüfatının potensialını inkişaf etdirmək imkanı; əhalinin tələb olunan həcmdə yerli istehsal ərzaq məhsulları ilə təmin edilməsi və idxalı əvəzləmə siyasətinin məqsədlərinə nail olmasına kömək edəcək; işsizlik səviyyəsini azaldacaq; regional aqrar sahə infrastrukturunu yaxşılaşdıracaq; zərərli işləyən təsərrüfat və kənd təsərrüfatı müəssisələrini dəstəkləyəcək; aqrar sahədə sahibkarlıq fəaliyyətini aktivləşdirir; iqtisadi-sosial tədqiqatların aparılması məqsədilə statistik məlumatları dəqiqləşdirməklə informasiya bazasını müasirləşdirir.

İqtisadçı alim professor İ.H. İbrahimov öz tədqiqatlarında göstərir ki, *“regionların sosial-iqtisadi inkişafı dövlətin regional siyasətindən asılıdır. Dövlətin regional siyasəti dövlətin ölkə ərazilərinin tarazlı inkişafına istiqamətləndirilmiş siyasətinin tərkib hissəsidir. Regional siyasətin obyektiv əsasını ölkə ərazisinin təbii-iqlim şəraitinin, təbii ehtiyatların, iqtisadi-sosial inkişafın, istehsal ixtisaslaşmasının səviyyəsi, maddi-texniki təminatın, əhalinin məşğulluğunun, adət-ənənələrin və s. müxtəlifliyi, hər bir regionun xüsusiyyətləri təşkil edir”*[2, s. 57].

Tədqiqatda qeyd edilənləri nəzərə alaraq deyə bilərik ki, kənd təsərrüfatında inteqrasiya prosesinin əsas üstünlüyü regional iqlim, səmərəli coğrafi yerləşmə, kənd təsərrüfatı və sənaye emalı istehsalının geniş sahələri ilə əlaqəli qida məhsulları istehsalında rəqabət üstünlüklərinin həyata keçirilməsi, eyni zamanda regional kənd təsərrüfatı bazarının inkişaf etdirilməsidir. Regionlar üzrə ümumi məhsul buraxılışında kənd təsərrüfatının payı qrafik 1-də verilmişdir.

Qrafik 1. 2021-ci ildə regionlar üzrə ümumi məhsul buraxılışında kənd təsərrüfatının payı, %-lə.

Mənbə: stat.gov.az

Azərbaycan Dövlət Statistika Komitəsinin məlumatlarına görə 2021-ci ildə regionlardan Naxçıvan MR-də, Abşeron-Xızı iqtisadi rayonunda və Gəncə-Daşkəsən iqtisadi rayonlarında kənd təsərrüfatı ümumi məhsul buraxılışında sənaye sahələri üstünlük təşkil edir. Digər regionlarda isə kənd təsərrüfatı 1-ci yerdə qərarlaşmışdır. Ümumi məhsul buraxılışında isə Qazax-Tovuz iqtisadi rayonu daha çox - 48.1% paya malikdir. Regionlar üzrə əsas kapitalla yönəldilmiş investisiyalar və sahibkarlıq və digər məqsədlər üçün verilən kredit faizləri arasında kəskin fərqlər mövcuddur ki, bu da region iqtisadiyyatının inkişafı arasında qeyri-bərabərliyin və müxtəlif fərqli problemlərin yaranmasına səbəb olur.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2021-ci il 2 fevral tarixli Sərəncamı ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan 2030: sosial-iqtisadi inkişafa dair Milli Prioritetlər”də “*iqtisadi artımın vətəndaşların həyatına təsir göstərən başlıca amillərdən biri olduğu qeyd edilmişdir. Burada iqtisadiyyatı davamlı və yüksək templərlə artırmaqla ölkədə adambaşına düşən milli gəlirin yüksək səviyyəsinə nail olunması və iqtisadi artımın yüksək gəlirli iş yerləri yaratmaqla həyat səviyyəsinin ilbəl yaxşılaşmasını təmin etməsi*” əminliklə vurğulanmışdır [1].

Aqrar islahatların ilkin mərhələsindən, torpaqların xüsusi mülkiyyətə verilməsindən 30 ilə yaxın vaxt keçməsinə baxmayaraq aqrar sahədə fəaliyyət göstərən təsərrüfatların əksəriyyəti hələ tam formalaşmayıb. Onların təsərrüfat fəaliyyəti zərərlə başa gəlir, resurslardan səmərəli istifadə edilmir, innovativ texnologiyalardan zəif istifadə olunur ki, bu da regionların ümumi məhsul buraxılışına mənfi təsir edir. Ona görə də onların dövlətin iqtisadi dəstəyinə ehtiyacı daha da artır. Regionlarda mövcud vəziyyət uğurlu sahibkar olmaq üçün tək təşəbbüskar olmağa kifayət etmir və köməksiz başlaya biləcəyin sahibkarlıq fəaliyyəti bir riskdir. Bu risk dövlət yardımının və dəstəyinin xüsusi mexanizminin işlənilib hazırlanmasını şərtləndirir.

Nəticə

Aparılan tədqiqatdan əldə olunan nəticələr və imkanlar regional kənd təsərrüfatı bazarında yeni strateji istiqamətlərin müəyyən edilməsi, regionlararası əlaqələrin möhkəmləndirilməsi, rayonun hərtərəfli məkan inkişafı və kənd əhalisinin həyat səviyyəsinin yüksəldilməsi zərurətini diktə edir. Buna görə də, regional səviyyədə aqrar sahənin inkişafının strateji məqsədi davamlı iqtisadi

inkışafı təmin etmək və regionun milli və qlobal iqtisadi məkanda mövqeyini gücləndirməkdir.

Əsas məqsədə çatmaq üçün həlli aşağıdakılar əsasında planlaşdırılan alt məqsədləri və vəzifələri ayırmaq olar:

- kənd təsərrüfatı və ərzaq məhsullarının istehsalı və satışında ölkə üzrə göstəriciləri üstələyən artım tempələrini təmin etməklə, kənd təsərrüfatı məhsullarının daxili və xarici ölkə bazarlarında regionun mövqeyini gücləndirmək, ixracyönümlü kənd təsərrüfatı istehsalı, qida və emal sənayesini inkişaf etdirmək;

- iri, yüksək texnologiyalı sənaye sahələrinin innovasiya və investisiya fəaliyyətinin stimullaşdırılması, sənaye müəssisələrində tələb olunan xammal idxalının əvəzlənməsi, bitkililik və heyvandarlıq sahəsində məhsuldarlığın və məhsul istehsalının artırılması üçün seleksiya-damazlıq bazasının inkişaf etdirilməsi, kənd təsərrüfatı məhsullarının daxili və xarici bazarlarda rəqabət qabiliyyətinin artırılması, regional kənd təsərrüfatı bazarlarının infrastruktur dəstəyi sisteminin formalaşdırılması;

- kənd əhalisinin həyat şəraitinin yaxşılaşması, kənd yerlərində sosial infrastrukturun müasir tələblərə uyğun olaraq inkişaf etdirilməsi və xidmətlərin keyfiyyətinin yüksəldilməsi, məşğulluq səviyyəsinin yüksəldilməsi və əhalinin bilik və bacarıqlarının artırılmasına yeni peşələrə yiyələnməsinə dəstək verilməsi.

ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2021-ci il 2 fevral tarixli Sərəncamı ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan 2030: sosial-iqtisadi inkişafa dair Milli Prioritetlər”, <https://president.az/az/articles/view/50474> (15.09.2023)
2. İbrahimov İ.H. Aqrar sahənin iqtisadiyyatı, Monoqrafiya, Bakı-2016-655 s.
3. İbrahimov İ.H. Regionlarda sahibkarlığın inkişaf meyilləri və xüsusiyyətləri, “Səda” nəşriyyatı, Bakı-2007, - 296 s.
4. Quliyev E.A. Qarabağ və Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonlarının Azərbaycanın davamlı inkişafında rolu, Monoqrafiya, “Kooperasiya” nəşriyyatı, Bakı-2023-320 s.
5. Quliyeva A.E. Regional sosial-iqtisadi inkişaf proqramları: maliyyə-kredit təminatı və səmərəlilik, Monoqrafiya, “Kooperasiya” nəşriyyatı, Bakı-2017, -288 s.
6. Məmmədov Z. S. Regionların iqtisadi inkişaf problemləri, “Elm”, Bakı-2007-465 s.
7. Yusufova Ş. A. Aqrar sahibkarlığın inkişafında dövlət dəstəyi və maliyyələşdirmə mexanzimi, Dərs vəsaiti, “Kooperasiya” nəşriyyatı, Bakı-2023-264 s.

Джалал Насими оглы Сафаров
диссертант Центра Аграрных Исследований
E-mail: Celalseferov.cs@gmail.com

Проблемы развития региональной аграрной экономики

Резюме

Цель исследования - Основная цель исследования - изучить уровень реализации реформ, реализуемых в аграрной сфере в регионах Азербайджана, а также предложения, направленные на аграрную политику нашей страны в части развития сельского хозяйства, разработка и реализация ее основных направлений.

Методологию работы - составляют пути устранения существующих проблем в развитии сельского хозяйства и перерабатывающей промышленности, являющихся частью аграрной экономики региона, и обеспечения его устойчивого развития.

Прикладное значение исследования - состоит в том, что развитие аграрной экономики на региональном уровне ускоряется, уровень жизни населения в регионах повышается. При этом минимизируется уровень неравенства, существующего в развитии регионов и поддержке региональной экономики.

Результаты исследования - Изучая современное состояние региональной аграрной экономики в Азербайджане, необходимо выявить недостающие влиятельные факторы и внести предложения по принятию соответствующих решений по их устранению.

Оригинальность и научная новизна - исследования заключается в изучении стратегии развития региональной аграрной экономики, выявлении особенностей развития предпринимательских фермерских хозяйств и предприятий, работающих в сфере сельского хозяйства и переработки.

Ключевые слова: аграрная экономика, регион, развитие, сельское хозяйство, инвестиции, предприниматель, занятость.

Jalal Nasimi Safarov

Ph.D student of the Agrarian Research Center

E-mail: Celalseferov.cs@gmail.com

Development problems of regional agrarian economy

Summary

Study objective - The primary objective of the research is to examine the agrarian reforms implemented in the regions of Azerbaijan, including proposals aimed at the agrarian policy of our country in terms of agricultural development, as well as the development and implementation of its main directions.

The methodology - of the work consists of methods to eliminate existing problems in the development of agriculture and processing industries, which are part of the regional agrarian economy, and to ensure their long-term development.

The research has practical implications - in that the development of the agrarian economy at the regional level is accelerating, and the living standards of the population in the regions are improving. Simultaneously, the existing level of inequality in regional development and regional economic support is reduced.

Results of the study - By studying the current state of the regional agrarian economy in Azerbaijan, it is necessary to find out the missing influential factors and make suggestions for making appropriate decisions to eliminate them.

The originality and scientific - novelty of the research consists in the study of the development strategy of the regional agrarian economy, the discovery of the development characteristics of entrepreneurial farms and enterprises operating in the field of agriculture and processing.

Key words: agrarian economy, region, development, agriculture, investment, entrepreneur, employment.